

Elk kwartaal brengt Vakblad Uitvaart een interview of achtergrondverhaal met iemand die is verbonden aan de Funeraire Academie. In deze aflevering Eric Venbrux: hoogleraar Antropologie van de Religie en directeur van het Centrum voor Thanatologie aan de Radboud Universiteit en lid van de stuurgroep Funeraire Academie.

Godsdienstwetenschapper Eric Venbrux constateert dat we veel houvast zoeken

We zijn religieuzer dan we denken

Foto: UitvaartMedia

Op Begraafplaats & Crematorium Westerveld werd op 2 november Allerzielen gevierd, een katholieke gedenkdag die volgens directeur Carla Bosua steeds populairder wordt. In 2013 kwamen tweeduizend bezoekers. De herdenking in 2014 werd door de NPO live uitgezonden.

De meeste mensen geloven niet meer in een god, maar dat wil volgens godsdienstwetenschapper Eric Venbrux niet zeggen dat ze het spoor van religiositeit kwijt zijn. “Waarom hechten we anders aan grafkrust voor de doden?”

“**D**e dood is iets waar iedereen mee te maken krijgt. Het is een algemeen menselijk probleem en daar moet iedereen mee in het reine zien te komen. En wat ik zo ontzettend verrijkend vind, is te kijken hoe mensen van verschillende culturen en religies daarmee omgaan. Juist rondom de dood formuleren mensen wat voor hen het belangrijkste is in het leven. Wat

is nu echt van waarde voor ons mensen? Uit de vergelijking kun je heel veel leren over de menselijke mogelijkheden, over de manieren waarop we zin kunnen geven aan het leven. Dat is een enorme verrijking.”

Aan het woord is Eric Venbrux. De antropoloog en godsdienstwetenschapper onderzoekt al jaren hoe ook mensen die niet of niet meer tot een van de wereldgodsdiensten behoren vorm geven aan hun religiositeit. Daar is sprake van bij opvattingen en praktijken die de grens tussen leven en dood overschrijden. Wanneer we met de overledenen omgaan alsof de dood niet het einde is.

“Hoe vaak wordt de overledene niet toegesproken bij een uitvaart alsof deze ons nog kan horen? En als dood “dood” is, waarom geven we de overledenen dingen mee, hechten we aan grafkrust voor de doden, voorzien we graven van allerhande

zaken en praten velen tot de overledene? Zulke praktijken”, zegt Venbrux, “zetten ons op het spoor van religiositeit. We kunnen het maar moeilijk stellen zonder rituelen en de dood betekenisloos laten. Bij een sterfgeval hebben mensen de behoefte om bepaalde dingen te doen.” De contactpunten met de overledene zijn daarbij erg belangrijk, vertelt de hoogleraar. “Kijk bijvoorbeeld naar die verschrikkelijke ramp met de MH17. We stuurden mensen naar gevaarlijk oorlogsgebied om menselijke resten op te halen. Resten die dan weer worden begraven of gecremeerd. Om in het laatste geval bijvoorbeeld te worden uitgestrooid. Een begrafenis of crematie is namelijk zo’n contactpunt.”

“Of kijk naar al die bermmonumenten. Waarom moeten mensen uitgerekend naar die plek waar de overledene verongelukte en zijn laatste adem uitblies? Het is voor nabestaanden een belangrijke plek. Mensen hebben het gevoel dat daar nog iets is. Dat ze daar nog in contact komen met de overledene.”

Rouwliederen

Op grotere schaal doet zich volgens Venbrux hetzelfde voor. “In de katholieke traditie kon je nog dingen doen voor de overledene. Met zielenmissen en aflaten bijvoorbeeld. Terwijl in de protestantse traditie de dood veel meer een harde knip was. Daar ging het veel meer om de persoonlijke relatie met God en kon je niks meer voor de overledene doen.”

Het spreken tot de doden is wijdverbreid, ook onder buitenkerkelijken

Die tradities werken door, zelfs onder mensen die niet meer kerkelijk zijn. Zo ligt het crematiecijfer in cultureel protestantse landen in de regel hoger. Je zou verwachten dat dit dan ook geldt voor orgaandonatie, maar daar blijken juist de van oorsprong katholieken vaker toe bereid. “Juist omdat de dood voor protestanten zo’n harde knip is en het afscheid abrupt, hebben nabestaanden in die

‘Als dood “dood” is, waarom geven we de overledene dingen mee?’

kringen emotioneel gezien meer moeite met de beslissing om te doneren. Voor katholieken ligt dat anders, die kunnen nog wat voor hun overledenen doen.” De banden die mensen onderhouden met de overledenen is iets wat mij bijzonder interesseert, zegt Venbrux. Hij deed onder meer veldonderzoek in een Zwitsers bergdorp en bij de Aborigines van Melville eiland in Noord-Australië. Op beide plekken kwam hij afgezonderde kleine en hechte gemeenschappen tegen waar mensen via de doden met elkaar communiceerden om indirect hun ongenoegen te uiten. Omdat ze zo veel met elkaar te maken hadden en te veel op elkaar waren aangewezen, deelden ze hun grieven niet direct, zegt Venbrux. De vrouw van een Zwitserse herder vertelde hem bijvoorbeeld dat er bij een wake voor haar tante van alles mis was. De deksel van de kist viel om die tijdens het bidden tegen de muur was gezet. Ook gingen plots de kaarsen uit. Het bleek een postuum protest van de overleden tante omdat aan de vrouw niet één aandenken uit tantes erfenis was gegund. Ze was hier ontstemd over, maar besprak dit niet direct met haar verwanten en dorpsgenoten, legt Venbrux uit.

Binnen de kleinschalige gemeenschap van Tiwi Aborigines op het Australische eiland Melville deed zich volgens hem hetzelfde voor. “De boodschap was hier verpakt in rouwliederen die een dialoog tussen de nabestaanden en de overledene behelsten. Bij deze liederen werd de stem van de laatste zo getrouw mogelijk ten gehore gebracht. Uit de mond van de dode kwam wat de levenden liever niet direct tegen elkaar zeiden.”

Keuzestress

Spreken met elkaar via de doden is in Nederland geen gemeengoed. Het spreken tot de doden is wel wijdverbreid, ook onder buitenkerkelijken.

“Mensen verwerken de as van een crematie in een sieraad of tatoeage, of plaatsen de urn thuis op een altaar. Weduwen of weduwnaars dragen kleding van de overleden partner. Er zijn ook mensen die na een overlijden thuis alles veranderen

Foto: Mirjan Offringa

Eric Venbrux: “Hoe vaak wordt de overledene niet toegesproken bij een uitvaart, alsof deze ons nog kan horen?”

of de boel zo veel mogelijk intact laten. Dat zie je vooral bij kinderen. De kinderkamer wordt behouden alsof het kind elk moment weer thuis kan komen. De overledene komt zo veel dichterbij in ons dagelijks leven.” Het is een beeld dat volgens hem past bij

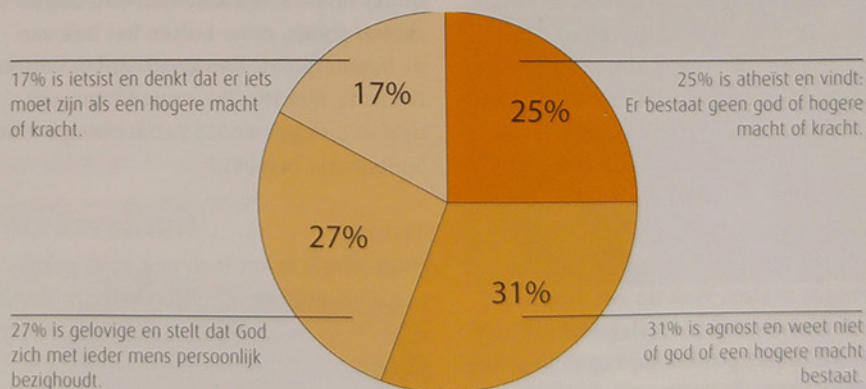
de sterk geïndividualiseerde samenleving. In de jaren zestig zijn mensen afstand gaan nemen van autoriteiten, ook van religieuze autoriteiten. De betekenis van het leven zijn mensen veel dichterbij zichzelf gaan zoeken.

“Dat verklaart ook waarom de biografie van de overledenen belangrijker en de uitvaart persoonlijker wordt. Bij uitvaarten komt ook een steeds diverser publiek van mensen met verschillende geloven en niet-gelovigen. Het is dan logischer om de overledene centraal te stellen. Het voorbije leven wordt gevierd.”

Met de persoonlijke uitvaart is het nodige geëxperimenteerd, maar Venbrux verwacht dat ook daar uiteindelijk meer structuur in komt. Mensen willen het wel persoonlijk invullen maar niet iedere keer die keuzestress en het wiel zelf uitvinden. Mensen willen meer houvast hebben. Zo ontstaat er toch weer een kader. De gevoelens van nabestaanden lijken maatgevend geworden. De vraag is of ze daar wel altijd een dienst mee wordt bewezen, met name wanneer de confrontatie met de dood geheel uit de weg wordt gegaan. ◀

Godsgelovigen in de minderheid

Voor het eerst telt Nederland meer ongelovigen dan gelovigen. Dat blijkt uit onderzoek naar geloof en spiritualiteit, begin dit jaar uitgevoerd door Ipsos en het Kieskompas voor Trouw.

Ruim 40 procent van de Nederlanders noemt zichzelf spiritueel. Meer dan de helft van de bevolking, 53 procent, gelooft dat er leven na de dood is, 28 procent weet zeker van niet. Onder mannen zijn veel meer atheïsten dan onder vrouwen: 32 procent tegen 19 procent. In de voorlaatste meting, van 2012, waren er nog iets meer gelovigen dan ongelovigen.

Bron: Trouw